

ZİRAİ TEŞVİK: OSMANLI DEVLETİ'NDE PAMUK ÜRETİMİNİ ARTTIRMA TEŞEBBÜSLERİ

Emel DEMİR GÖRÜR*

Öz

1860'lı yıllarda İngiliz dokuma fabrikaları, başlıca hammaddeleri olan pamuğu Amerika'dan ithal etmekteydiler. Ancak Amerika'da iç savaşın patlak vermesi ve savaş tehlikesinin pamuk ithaline engel olma ihtimali fabrika sahiplerini telaşa düşürdü. Zira İngiltere, ithal ettiği pamuğun yüzde 80'inden fazlasını Amerika'dan ithal etmekteydi ve böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi, fabrikaların üretime ara vermesine, çalışanların da işsiz kalmasına sebebiyet verecekti. Bu süreçte İngiltere, çözüm için yönünü şarka döndü. Osmanlı topraklarında pamuk yetiştirilmesini teşvik etmek ve pamuk cinsini islah etmek için Osmanlı Hükümeti nezdinde teşebbüslerde bulundu. İngilizlerin Osmanlı topraklarında pamuk ziraatını geliştirmek için yaptıkları teşebbüsler etkili oldu ve 1862 tarihli irade ile pamuk ekimi teşvik edildi. Yeni ekim yöntemleri ve tekniklerinin uygulanmasının ardından İngiltere, kaydedilen gelişmeleri görmek amacıyla 1864 yılında Osmanlı ülkesinde konuşlanmış konsoloslarına toplamda yirmi beş sorudan oluşan bir anket gönderdi. Anketlerde; pamuk ekilen toprak hektarından ekilen tohumun türüne, vergi sisteminden pamuk ziraatında çalışan işçilerin sayısına kadar birçok soru yer aldı. Bu sorulara ek olarak mevcut pamuk üretimi, üretimin artış ihtimali, yaşanabilecek aksilikler ve çözüm önerilerin yer aldığı bir rapor yazmaları istendi. Ülkenin dört bir tarafından tarım, özde ise pamuk ziraatı hakkında ayrıntılı bilgiler sunan raporlar hazırlandı, devletin taşra eyaletlerinin zirai durumu, dönemin sosyo-ekonomik yapısı hakkında ayrıntılı bilgiler sunuldu. Bu çalışmada, 1862-1864 yıllarında Osmanlı Devleti'nde pamuk ziraatını geliştirmek için yapılan teşebbüsler ve kaydedilen gelişmeler incelemeye tabi tutulmuştur. Çalışmanın ana kaynaklarını Osmanlı ve İngiliz Arşiv Vesikaları oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı Devleti, İngiltere, pamuk, ziraat, ticaret.*

Abstract

The Agricultural Incentive: Attempts to Increase Cotton Production in the Ottoman Empire
In the 1860s, British textile factories, which relied heavily on cotton as their main raw material, imported cotton from America. The outbreak of the Civil War in America and the possibility that the war might disrupt cotton imports caused concern among factory owners. This was a critical

* Doç. Dr., Dicle Üniversitesi, Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitim Bölümü, Diyarbakır. E-posta: emeldemirgorur@gmail.com ORCID: 0000-0003-1408-1377
(Makale Gönderim Tarihi: 01.11.2023 - Makale Kabul Tarihi: 26.12.2023)

issue since more than 80 percent of the cotton imported to Britain came from America, and the realization of such a likelihood would lead to factory shutdowns and unemployment for workers. In this context, Britain turned its attention to the East for a solution. The British efforts to promote cotton cultivation in Ottoman provinces proved effective, leading to the encouragement of cotton cultivation through a decree issued in 1862. After the implementation of new cultivation methods and techniques, Britain sent a survey consisting of twenty-five questions to its consuls stationed in the Ottoman provinces in 1864 in order to observe the recorded advancements. These surveys included a range of questions, from the type of cotton seeds planted per hectare of cultivated land to the taxation system and the number of workers involved in cotton farming. In addition to these inquiries, the consuls were asked to prepare a report detailing the existing cotton production, potential for production growth, anticipated challenges, and proposed solutions. Comprehensive reports were compiled from all corners of the country, offering detailed insights into agriculture, particularly cotton cultivation. These reports shed light on the agricultural conditions of the provincial regions and provided in-depth information about the socio-economic landscape of the era. This study examines the initiatives undertaken between 1862 and 1864 in the Ottoman Empire to enhance cotton cultivation and the progress achieved during that period. The main sources for this study comprise Ottoman and British archival documents.

Keywords: *Ottoman Empire, Britain, cotton, agriculture, trade.*

Giriş

18. yüzyılda Osmanlı Devleti, İngiliz pamuklu sanayisinin hammadde kaynağı¹ ve İngiltere'nin pamuk ihtiyacını karşılayan önemli bölgelerden biriydi². 1700'lü yıllarda İngiliz Levant Şirketi'nin faaliyetleriyle büyük miktarlarda pamuk, İzmir üzerinden İngiltere'ye ihraç edilmekteydi³. İhracat, 1725 yılında 302.277 kilogram (667.279 libre⁴), 1789 yılında ise 1.996.332 kilograma (4.406.892 libre) ulaştı. 19. yüzyıla gelindiğinde ise İngiltere, daha iyi kalitede pamuğu daha makul fiyatlara Amerika'dan tedarik etmeye başladı ve Osmanlı'dan aldığı pamuk miktarını azalttı⁵. Osmanlı Devleti'nin İngiltere'ye ihracatında ham pamuğun payı yüzde 1'in altına düştü⁶. Yüzyılım ortasına gelindiğinde İngiltere, ithal ettiği pamuğun yüzde 80'inden fazlasını Amerika'dan ithal etmeye başladı⁷. Ancak 1861 yılında Amerika'da iç savaşın başlaması, Avrupa dokuma sanayinin ham pamuk ihtiyacının Amerika'dan karşılanmasını güçleştirdi⁸. Amerika'dan pamuk ithalatının durması, İngiliz fabrikalarının kapanması, nüfusun dörtte birinin işsiz kalması, yoksul ve muhtaç duruma düşmesi anlamına geliyordu. Bu menfi gelişmeler, İngiliz tekstilcilerin paniğe kapılmasına sebebiyet verdi⁹. Pamuk fiyatları İngiltere¹⁰ ve tüm dünyada eşi benzeri

¹ Kurmuş 2012, s. 125.

² Türkiye'de Pamuklu Tekstil 1976, s. 9.

³ Dunstan 1908, p. 8.

⁴ Libre, diğer adıyla pound İngiliz ağırlık ölçü birimidir. 1 libre, 453.5 grama, 0.453 kilograma denk gelmektedir. The Public General 1878, p. 192.

⁵ Türkiye'de Pamuklu Tekstil 1976, s. 9.

⁶ Kasaba 1988, p. 91.

⁷ Kurmuş 1987, p. 161.

⁸ Güran 2019, s. 56.

⁹ Issawi 1980, pp. 236-237.

görülmemiş oranlarda yükseldi¹¹. İngiltere, pamuk tedariki konusunda yeni arayışlara girişti¹². Bu süreçte Osmanlı ihracatına olan talep arttı¹³.

İngiltere'deki dokuma sanayinin hammadde kaynaklarını çeşitlendirmek¹⁴ ve pamuk ihtiyacını karşılamak için kurulan Manchester Pamuk Tedarik Derneği (*Manchester Cotton Supply Association*) çalışmalarına hız verdi¹⁵. Dernek, pamuk ihtiyacını karşılamak üzere birçok bölge ve ülkede hammadde arayışını girişti¹⁶. Özellikle Osmanlı ülkesinde pamuk yetiştirilmesini teşvik etmek için çalışmalarını arttırdı¹⁷, araştırma ve denemeleri sürdürdü¹⁸. Hatta, dernek Uzman William Sandford'ı inceleme yapmak üzere İzmir'e gönderdi¹⁹. Sandford, yaptığı incelemeler neticesinde Türkiye ve Suriye'de pamuk yetiştiriciliğiyle ilgili bir eser de kaleme aldı²⁰. Neticede İngiltere'den çok da uzak olmayan ve pamuğun yetişmesine uygun geniş bir toprak parçasına ve de iklime sahip olan bu ülke, dernek için biçilmiş bir kaftandı. Ülkenin dört bir yanına dağılmış olan İngiliz konsoloslarından alınan raporlar da pamuk üretimi yapılacak milyonlarca dönümün varlığını kanıtlıyordu²¹.

Bu süreçte Osmanlı Devleti de 19. yüzyıla kadar önemli bir ihraç malı olan ancak sonraki süreçte Amerikan ve Mısır pamuğunun rekabeti karşısında gerileyen pamuğun yeniden canlandırılması çabalarını hızlandırdı²². 1862 yılı Ocak ayında çıkan irade ile pek çok düzenlemenin çerçevesi çizildi. Bu çerçevede, boş ve kıraç arazilerin tarıma açılması ve bu topraklara pamuk ekilmesi halinde ekenlerden 5 yıl süreyle öşür alınmaması kararlaştırıldı. 10 sene boyunca pamuktan alınan gümrük vergisinin değişmemesi ve her türlü pamuktan aynı gümrük vergisinin alınmasına karar verildi²³.

¹⁰ Kurmuş 1982, s. 60.

¹¹ Quataert 2008, s. 229. Pamuk kıtlığına dair pek çok makale kaleme alındı, çözüm arayışlarına dair birçok haber neşredildi. Bkz; *Heywood Advertiser*, 9 February 1861; *Lloyd's Weekly Newspaper*, 10 February 1861, *Liverpool Daily Post*, 24 July 1861, *Newcastle Journal*, 30 August 1861; *Saint Hames's Chronicle*, 21 September 1861; *Daily News*, 17 October 1861; *Bradford Observer*, 31 October 1861.

¹² Uğuz 2006, s. 260.

¹³ Kasaba 1988, s. 88.

¹⁴ Damlıbağ 2014, s. 85.

¹⁵ Dernek üyeleri, Sultan Abdülaziz'in 1867 tarihli Londra Seyahati sırasında doğrudan padişahla görüşme fırsatı buldular. Pamuk ziraatının gelişimi için alınan tedbirler ve iş birliği teşebbüsleri sebebiyle Sultan'a teşekkürlerini iletiler. Bkz; Aksüt 1944, s. 159. Sultan'ı, pamuk ticaretinin merkezi konumunda olan Manchester'a davet ettiler ve pamuk yetiştirme ile ilgili benimsediği liberal ve aydınlanmış politikadan duydukları memnuniyeti içeren bir konuşma sundular. Bkz; *Daily News*, July 18, 1867.

¹⁶ Damlıbağ 2011, s. 433-434.

¹⁷ Watts 1871, s. 51.

¹⁸ Çadircı 1997, s. 363.

¹⁹ Kurmuş 1982, s. 62-63.

²⁰ Sandford 1862.

²¹ Watts 1871, s. 51.

²² Güran 2019, s. 56; Güran 1992, s. 225.

²³ Düstur, T. I, C. 2, 26 Recep 1278/ 27 Ocak 1862, s. 437; *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış* 1938, s. 128-129. Ayrıca bkz; BOA., İ.MVL., 451/20162, 6 Safer 1278/13 Ağustos 1861.

1859 yılı Tapu Nizamnamesi'nde, boş ve kıraç arazilerin açılıp tarla yapılması durumunda bu topraklardan düşük bir harç alınarak çiftçiye karşılıksız verilmesi ve bu topraklardan elde edilen üründen 1 yıl öşür alınmaması esası getirilmiş, tarıma kazandırılan toprak taşlık ise muafiyet süresi iki yıla çıkarılmıştı²⁴. Ancak yeni irade ile muafiyet 5 yıla çıkarıldı. Pamuk ziraati yapılan bölgelerin yollarının bozuk olması durumunda yolların yapılmasına, pamuk ziraatında kullanılacak araç ve makinelerden gümrük vergisi alınmamasına, pamuk yetiştiriciliğiyle ilgili eserlerin hazırlanarak pamuk ekimi yapılan bölgelere gönderilmesine, bu bölgelerde yıllık sergiler düzenlenmesine, başarılı pamuk yetiştiricilerine ödüller verilmesine ve pamuk ziraatının gelişimi için gerekli tüm kolaylıkların sağlanmasına karar verildi²⁵. Ayrıca hariçten getirilecek pamuk tohumu da 10 yıl müddetle gümrük resminden muaf tutuldu²⁶. Pamuk ziraatının teşviki için sancaklara, bağlı kazalara beyannameler gönderildi²⁷. Kaliteli pamuk ekiminin teşvik edilmesine yönelik adımlar atıldı²⁸.

Yeni ekim yöntem ve tekniklerinin uygulanmasının ardından İngiltere, kaydedilen gelişmeleri görmek amacıyla 1864 yılında Osmanlı ülkesinde konuşlanmış konsoloslarına toplamda yirmi beş sorudan oluşan bir anket gönderdi²⁹. Ankette, pamuk yetiştiriciliğiyle ilgili bir dizi konu ele alındı. Ekilen toprak miktarı, kullanılan tohum çeşidi, vergi meselesi, pamuk ziraatında çalışan işçi sayısı gibi birçok soru yer aldı. Ayrıca konsoloslardan pamuk üretiminin mevcut durumu, gelecekteki artış potansiyeli, karşılaşılabilecek zorluklar ve bu olumsuz durumu çözebilecek önerileri içeren bir rapor yazmaları istendi. Bağdat, Basra, Kudüs, Yafa, Hafya ve Akre, Çanakkale, Bursa, İzmir, Adana, Maraş ve Halep, Suriye, Kıbrıs, Şam, Baalbek, Lazkiye, Trablus, Sayda, Epir, Teselya, Makedonya, Edirne, Enez, Gelibolu, Girit'teki konsoloslar tarafından yetki bölgelerindeki tarım, özellikle de pamuk üretimi hakkında detaylı bilgiler sunan raporlar hazırlandı. Bu anket ve raporlar, Osmanlı Devleti'nin dönemine özgü pamuk üretim potansiyelini açığa çıkarmaya ve mevcut eksiklikleri belirlemeye yönelik bir çabanın ürünüydü. Yazışmalar titizlikle incelendiğinde devletin taşra eyaletlerinin tarımsal durumuyla ilgili ayrıntılı bilgilere erişilmekte ve dönemin sosyo-ekonomik yapısını anlama konusunda imkân sunmaktadır³⁰. Bu çalışmanın mekânsal olarak sınırı Bağdat, Basra, Kudüs, Yafa, Hafya ve Akre, Çanakkale, Bursa, İzmir, Adana, Maraş ve Halep, Suriye, Kıbrıs, Şam ve Baalbek, Lazkiye, Trablus, Sayda'yı kapsayan geniş bir bölgeyi içermektedir.

²⁴ Güran 1992, s. 225.

²⁵ Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış 1938, s. 128-129.

²⁶ BOA., İ.MVL. 485/21969, 5 Mayıs 1279/ 17 Mayıs 1873.

²⁷ BOA., A.MKT.UM., 563/100, 5 Zilkade 1278/4 Mayıs 1862; BOA., A.MKT.UM., 566/50, 7 Zilkade 1278/ 6 Mayıs 1862; BOA., A.MKT.UM., 566/48, 9 Zilkade 1278/ 8 Mayıs 1862.

²⁸ BOA., A.MKT.UM., 563/12; 11 Zilkade 1278/ 10 Mayıs 1862; BOA., A.MKT.MHM., 567/92, 19 Zilkade 1278/ 18 Mayıs 1862.

²⁹ Bu anket öncesinde Manchester Pamuk Tedarik Derneği, İngiltere Dış İşleri Bakanlığı aracılığıyla 14 sorudan oluşan bir anket daha uygulanmıştı. Anket ile Osmanlı Devleti'nde pamuk üretiminin mevcut durumu ve potansiyeli hakkında bilgi toplanmaya çalışılmıştı. Bu hususla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Kurmuş 1982, s. 62.

³⁰ Circular to Her Majesty's Consuls 1865.

Pamuk Ziraati Yapılan Arazi Büyüklüğü ve Elde Edilen Hasılat

İngiltere, Osmanlı Devleti'nin hâlihazırdaki pamuk üretimini ve pamuk ziraatında yaşanan gelişmeleri görmek amacıyla Osmanlı ülkesinde konuşlanmış konsoloslarına 25 sorudan oluşan bir anket gönderdi. Konsolosların cevaplama gereken ilk soru, pamuk ekimi yapılan arazi büyüklüğüydü. Bu soru, konsolosların yetki sahalarının genişliği nedeniyle yaklaşık rakamlarla geçiştirildi³¹.

Verilen yanıtlar ışığında Osmanlı Devleti'nde pamuk ekilen arazi miktarının en geniş olduğu yer, Adana ve Maraş'ı da içine alan Halep bölgesiydi³². Halep bölgesinin tamamında 1863'de 310.000 akre³³, 1864'de ise 745.000 akre alana pamuk ekimi yapıldı. Pamuk ekimi arttırılırken susam, hint yağı bitkisi ve pirinç gibi ürünlerin ekimi terk edildi³⁴. Amerikan iç savaşından sonra pamuk, Halep'ten yapılan ihracatın önemli kalemlerinden biri oldu. 1860'lı yılların başında üretilen az miktardaki pamuk, kaba kumaşların imalatı ve mobilyaların doldurulması için kullanılmaktaydı. Az bir kısmı ise fitil imalatı için Marsilya'ya gönderilmekteydi. 1862'de Marsilya'ya Halep'ten yaklaşık 1.000 balya ve Adana'dan 5.000 balya pamuk ihraç edildi. Bu tarihten 1864 yılına kadar, Avrupa'ya gönderilen pamuk miktarı da dâhil olmak üzere yıllık üretim miktarı neredeyse üç katına çıktı³⁵. Ancak Adana'da pamuk bitkisinde görülen hastalık, ekinlerin büyük bir kısmına zarar verdi. Hastalık, kozaların üçte ikisini yok etti. 1863 yılında 283.000 dönüm alana ekilen araziden 70.000 balya pamuk elde edilmişken 1864 yılında 700.000 dönüm araziden bir önceki yıl kadar verim alınmadı³⁶.

Halep bölgesindeki 1865 yılı pamuk ihracatı, Amerikan iç savaşından sonra en düşük seviyelerine geriledi. Ekim zamanında pamuk fiyatının düşük olması köylülerin daha avantajlı olarak gördükleri diğer tarımsal ürünlere yönelmesine neden oldu. Ekilen tohum miktarı bir önceki yılın dörtte biri kadardı. Az da olsa yetiştirilen ürünler, Marsilya ve Liverpool'a ihraç edildi³⁷. 1870'li yıllara gelindiğinde büyük miktarda arazi tarıma açıldı³⁸.

³¹ Circular to Her Majesty's Consuls 1865.

³² Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s.19-20. İngiltere'nin Halep Konsolosluğunun yetki alanı ile Osmanlı Halep Vilayeti'nin alanı birebir örtüşmemektedir. Halep Konsolosluk bölgesi Adana ve çevresi de kapsamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz; Demir Görür 2022, s. 350.

³³ 1 akre, 0.4047 hektarlık bir alanı ifade etmektedir. *The Metric System of Weights and Measures* 1898, s.78. 1 akre 4046.86 metrekareye eşdeğerdir. Bkz; Conventional Table, (E.T. 20.03.2023)

³⁴ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 19-20.

³⁵ Accounts and Papers 1865 (May), s. 425-432.

³⁶ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 19-20. Belgelerde geçen tarımsal ölçü birimleri olan "denume" ve acre" terimleri Türkçe'ye sırasıyla "dönüm" ve "akre" olarak çevrilmiştir.

³⁷ Accounts and Papers 1865 (December), s. 335-338.

³⁸ Pamuk 2004, s. 199.

Halep'te yetiştirilen pamuğun kuruş ve sterlin olarak değerleri³⁹;

Yıl	Yetiştirildiği Yer	Miktar (Balya) ⁴⁰	Değer			
			Kuruş	Sterlin		
				£ ⁴¹	s ⁴²	d ⁴³
1862	Halep	1.000	1.250.000	8.503	8	0 ¼
	Adana	10.000	27.000.000	183.673	9	4 ½
	Maraş	500	650.000	4.421	15	4 ½
1863	Halep	10.000	22.500.000	103.061	4	5 ¾
	Adana	70.000	175.000.000	1,190.476	3	9 ½
	Maraş	6.000	13.500.000	91.836	14	8 ¼
1864	Halep	22.000	17.600.000	119.727	17	8 ¼
	Adana	65.000	58.000.000	394.557	16	5 ½
	Maraş	5.000	3.750.000	25.510	4	0 ¾

Bağdat Paşalığı'nda pamuk üretimine uygun arazi miktarı, vilayet sınırları ile hemen hemen örtüşmekteydi. Ancak Bağdat genelinde tarım için sulama vazgeçilmez bir unsurdur. Oldukça verimli bir toprağa sahip olan paşalıkta sulama imkânlarının sınırlı olması tarımsal gelişmenin önündeki engellerden biriydi. Bu sebeple pamuk ekimi, zorunlu olarak sulama kanallarıyla sulanan arazilerle sınırlı kalmakta; pamuk yetiştiriciliği ise at ve katırların sırtında taşınan kovalarla sulanan topraklara nadiren uzanmaktaydı. Üretim, yerel pazarın talebiyle sınırlı kalmakta; bazı yıllarda ise üretim, yerel tüketimin çok gerisinde kalarak İran'dan yapılan ithalatla desteklenmekteydi⁴⁴. 1863 yılında, paşalıktaki pamuk tarlalarının neredeyse tamamı çekirge istilası nedeniyle zarar gördü⁴⁵. 1864 yılında pamuk ekilen arazi miktarı artırıldı. Yetiştirilen pamuğun libre fiyatı 5d ile 6d arasında değişiklik gösterdi. Liverpool'da libresi 8d'ye satıldığı göz önüne alındığında, Avrupa'ya ihracat için fiyatın çok karlı olmadığı açıktır. Üstelik yerli

³⁹ Accounts and Papers 1865 (May), s. 428.

⁴⁰ Raporun yazarı Konsolos Skene, 1 balya'nın 2 ½ cwt'ye eşdeğer olduğunu belirtmiştir. İngiliz cwt'si yaklaşık 50 kg olduğu için her pamuk balyası yaklaşık 125 kilogram olmaktadır. Issawi, 1 balyanın 100 kg'a denk geldiğini belirtmişse de ürünün cinsi ve bölgelere göre balyalarda farklılık olması pek tabiidir. Bkz; *Accounts and Papers* 1865, s. 429 (May); Issawi 1988, s. 308; *Cambridge Dictionary* (E.T.20.06.2023).

⁴¹ Şevket Pamuk, 1850-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti'nde 1 sterlinin 110 kuruş olduğunu belirtmiştir (Pamuk, 2006, s. 1084). Musul Yardımcı Konsolosu Rassam da hazırladığı raporda 1 sterlinin 110 kuruş olduğunu yazmıştır. Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s.6-7.

⁴² Shilling/şilin (s), İngiltere'de 1971 yılı öncesinde kullanılan bir para birimidir. Bu para biriminde 20 şilin, 1 sterline 12 penny (d) bir şiline, 240 penny, 1 sterline denk gelmektedir. *The Victorian Web* (10.08.2023).

⁴³ Penny (d), İngiltere'de 1971 yılında yapılan düzenleme öncesinde kullanılan bir para birimidir. 12 penny (d) bir şiline (s), 240 penny, 1 sterline denk gelmektedir. *The Victorian Web*, (10.08.2023).

⁴⁴ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 3-5.

⁴⁵ BOA. A.MKT.MHM., 280/31, Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 3-5.

Zirai Teşvik: Osmanlı Devleti'nde Pamuk Üretimini Arttırma Teşebbüsleri

pamuk, düşük kaliteli olarak tanımlanmaktaydı. Mevcut fiyatlar bir dereceye kadar üretimi teşvik etse de spekülâtörler, Avrupa piyasalarındaki oranların normal standartlara dönmesi durumunda maruz kalacakları zarardan endişe duymaktaydılar. Bağdat Başkonsolosu Kemball ise pamuk ekimi üzerindeki vergilerin düşürülmesi ve özellikle Amerikan tohumu gibi üstün kaliteli tohumların kullanılması durumunda Bağdat'tan kalıcı olarak pamuk tedarik edilebileceğini belirtmekteydi. Ancak arazi miktarındaki ve üretimdeki artış istikrarlı olmadı⁴⁶. Bu durum, pamuk ve pamuklu ürünlerin İran'dan ithalatını zorunlu hale getirdi⁴⁷.

Musul topraklarının neredeyse tamamı pamuk yetiştirmeye elverişli, su bulunan yerler pamuk tarlalarına dönüştürülecek yapıdaydı. Dicle Nehri'nin her iki yakasında çok fazla boş arazi bulunmaktaydı. Ancak çorak alanların pamuk tarlalarına dönüştürülmesi için sermaye gerekmekteydi. Musul'da 1863-1864 yılları arasında yaklaşık 18.000 akre alana yerli tohumdan pamuk ekimi yapıldı. 1863 yılında 2.337.350 libre pamuk elde edildi⁴⁸.

Kudüs'te pamuk ekimi çok sınırlı bir alanda gerçekleştirilmekte ve pamuk yetiştiriciliğinde yerli tohumlar tercih edilmekteydi. Ancak yetiştirilen az miktardaki ürün düşük kalitedeydi. Ürdün nehrinin her iki kıyısında pamuk ekimi için uygun araziler olmasına rağmen güvenlik problemleri nedeniyle bu topraklar kullanılmıyordu. Ayrıca geniş yaylalar ve ovalar tahıl üretimi için kullanılmaktaydı⁴⁹.

Yafa'nın toprağı pamuk yetiştiriciliğı için elverişli, zengin, verimli, derin, yumuşak ve gübreliydi. Teşvik öncesi dönemde bölgede pamuk yetiştirilmekteydi. Ancak halk, susam fiyatının yükselmesi, elde ettikleri kârın artması nedeniyle pamuk yetiştiriciliğini bırakmıştı. 1862 yılına gelindiğinde halk, talep ve yüksek getiri nedeniyle tekrar pamuk ekimine yöneldi. Konsolos Kayat'ın teşvikleri neticesinde Yibna, Katra, Salamieh, Sakieh, İbn Abrak, Yahudieh ve Cufir Aanah köylerinin liderleri ve toprak sahipleri, daha önce susam tohumu için kullanılan alanın üçte ikisini pamuk için kullanma kararı aldılar. Aynı tarihte Osmanlı Devleti de pamuk yetiştirilmesi için bir talimat gönderdi. Yafa'da pamuk ekimi için uygun 90.000 akre alan bulunmaktaydı. 1863 yılında 5.290 akre alana pamuk ekimi yapıldı. 1864 yılında ise bu miktar 6 kat artırılarak 31.700 akre alana çıkarıldı. 1863 yılında 12.270 cwt⁵⁰, 1864 yılında 73.700 ile 85.900 cwt arasında pamuk elde edildi⁵¹.

Hayfa ve Akka bölgesinde pamuk yetiştiriciliğı için yaklaşık 200 mil kare uygun arazi mevcuttu. Akka Körfezi yakınında uzanan alçak araziler pamuk üretimine elverişli ve bölgenin nüfusu 8.000'e kadar çıkmaktaydı. Emir Vadisi de pamuk yetiştiriciliğı için elverişliydi ancak nüfusu 4.000 kişi kadardı. Hayfa ve Akka'da pamuk ekilen arazi miktarı, 1863 yılında 4.100 akre iken 1864 yılında 4 kat artarak 16.000 akreye yükseldi. 1863 yılında 1.190.000 libre, 1864 yılında 4.300.000 libre pamuk elde edildi. Bölge

⁴⁶ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 3-5.

⁴⁷ Görür, 2023, s. 204.

⁴⁸ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 6-7.

⁴⁹ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 8-9.

⁵⁰ Cwt, İngiliz ağırlık ölçü birimidir. 1 cwt, 50.802 kg'a denk gelmektedir. Zupko 1985, s. 336.

⁵¹ Accounts and Papers 1863, s. 480-488; Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 9-10

halkı hem topraklarının hem de iklimin pamuk yetiştiriciliğine uygun olmadığını farkındaydı ancak yüksek getiri vaadinden dolayı pamuk ekimine yönelmişlerdi. Girişim pek başarılı olmadı ve halkın geçmiş deneyimleri bu yeni deneyimi doğruladı⁵².

İngiltere’de pamuk için ödenen yüksek fiyatların teşvikiyle Suriye konsolosluk bölgesinde pamuk ekilen arazi miktarı arttırıldı. 1863 yılında 25.140 akre, 1864 yılında ise 53.000 akre alana pamuk ekim yapıldı; verim de arazi miktarının artışıyla orantılı olarak arttı. 1863 yılında 3.975.000 libre, 1864 yılında 8.900.000 libre pamuk elde edildi. Ancak toprakların pamuk ekimine ayrılmasından dolayı tahıl ekimi aksadı, bu durum mısır fiyatının önceki yıllara kıyasla artmasına sebebiyet verdi. Çok verimli toprağı olan Kıbrıs’ta 1863 yılında 16.460 akre alana pamuk ekimi yapılırken, 1864 yılında yaklaşık 22.000 akre alana ekim yapıldı. Kıbrıs’ta sulu tarım yapılan en kaliteli toprakta dönüm başına 340-450 libre, kuru tarım ile en kaliteli toprakta 90-110 libre, kuru tarım ile diğer topraklarda 50-70 libre pamuk yetiştirilmekteydi. 1863 yılında 2.200.000 libre, 1864 yılında 3.000.000 libre pamuk elde edildi. Bu miktarın yaklaşık 300.000 libresi ise adada tüketilmekteydi⁵³.

Baalbek’de toprak bereketli, balçık yapılı ve sulamaya elverişliydi. Yaklaşık 4.500 akre arazi, pamuk yetiştiriciliğine uygundu. 1863 yılında 1.000 akre, 1864 yılında ise 3.000 akre alana pamuk ekimi yapıldı. Ekim alanı genişlemesine rağmen ekim zamanı ve metodundaki hatalar nedeniyle hasılat olması gerekenin çok altında kaldı. 1863 yılında 36.000 libre, 1864 yılında 180.000 libre pamuk elde edildi⁵⁴.

Lazkiye’nin ekilebilir toprağının dörtte üçü zengin, kuru ve verimliydi. Lazkiye’de, teşvikle birlikte tarlalara pamuk ekilmesi, diğer mahsullerin az ekilmesine ve bu durum da buğday ve arpa fiyatının yüzde 25 oranında artmasına sebebiyet verdi. Sayda’da 1863 yılında 1.000 akre, 1864 yılında ise 7.000 akre alana pamuk ekimi yapıldı. 1863 yılında 30.000 ile 35.000 libre, 1864 yılında 300.000 ile 350.000 libre arasında pamuk elde edildi⁵⁵.

Çanakkale’de pamuk ekimi için uygun araziler küçük mülk sahipleri tarafından tutulmakta yetişkin erkek ve kadın nüfusun yaklaşık yüzde 10’u tarımla uğraşmaktaydı. Tarımla uğraşan nüfusun büyük bir kısmı ise arazi sahibiydi. Biga’da 250.000, Gelibolu’da 200.000 akre pamuk yetiştiriciliğine uygun arazi bulunmaktaydı. Bu miktarın Biga’da 40.000 akresi, Gelibolu’da 20.000 akresi kullanılmaktaydı. 1862 yılında pamuk ekimi Gelibolu’nun birkaç köyü ile sınırlı iken çiftçilerin pamuktan elde ettiği yüksek gelir nedeniyle pamuk ekimi hızlı bir şekilde arttı. Çanakkale’de 1863 yılında 2.800 akre, 1864 yılında ise 14.000 akre alana pamuk ekimi yapıldı. 1863 yılında 840.000 libre, 1864 yılında 5.880.000 libre pamuk elde edildi. Teşvikle birlikte 1864 yılında pamuk ekimi yapılan arazi büyüklüğü 5 kat arttı⁵⁶.

Bursa’da sulanabilen, ekilebilir araziler genellikle pamuk yetiştiriciliğine uygundu. Kütahya Sancağı oldukça verimli bir toprağa sahip; topraklar çeşitli şifetsel

⁵² Circular to Her Majesty’s Consuls 1865, s. 11-12.

⁵³ Circular to Her Majesty’s Consuls 1865, s. 20-24.

⁵⁴ Circular to Her Majesty’s Consuls 1865, s. 24-25.

⁵⁵ Circular to Her Majesty’s Consuls 1865, s. 25-28.

⁵⁶ Circular to Her Majesty’s Consuls 1865, s. 12-14.

kayalarla kaplı-geri kalanı hafif ve kumlu, killi ve alüvyonluydu. Balıkesir bölgesi özelinde 1863 yılında 13.430 dönüm, 1864 yılında 27,988 dönüm alana pamuk ekimi yapıldı. Bobad'da 1863 yılında 330, 1864 yılında 1.151 dönüm; Kepsut'da 1863 yılında 1.460, 1864 yılında 3.630 dönüm; Ayarın Çandarlı'da 1863 yılında 502, 1864 yılında 7.637 dönüm alana pamuk ekildi. Kırkağaç ve Soma, başlıca pamuk yetiştirilen bölgelerden biriydi. 1864 yılında pamuk ekilen alan tam olarak bilinmemekle birlikte 1864 yılında 4.000 dönümlük bir artış meydana geldi. 1864 yılında her balyası 60 okka = 1 ½ cwt olan 66.000 balya pamuk elde edildi⁵⁷. Bölgede, özellikle Balıkesir'de pamuk ekilen arazi miktarında artış yaşandı⁵⁸.

19. yüzyılın başlarına kadar en önemli ihraç ürünü pamuk olan İzmir'de⁵⁹ özellikle Menemen, Kasaba ve Uşak bölgeleri pamuk üretiminde öncü konumdaydı. Pamuk ekimi için Ayvalık'ta 62.000, Aydın'da 80.000, Kasaba'da 27.000, Bayındır'da 10.000, Manisa'da 27.000 akre uygun alan bulunmaktaydı⁶⁰. 1861-1862 yılları arasında İzmir çevresinde pamuğa ayrılan alan dört kat arttı ve artış, 1862-1863 yıllarında devam etti⁶¹. 1863 yılında 29.000 akre, 1864 yılında ise 83.780 akre alana pamuk ekimi yapıldı. 1863'te 43.000 balya (180.000 cwt) olan pamuk üretimi, 1864 yılında 101.000 balyaya (303.000 cwt) çıktı. Aydın'da kaniküler ve tohumların olgunlaşma dönemine gelen yağış nedeniyle geniş arazilere ekilen pamuğun üretimi azaldı ve ürünün kalitesi düştü⁶². Savaş yıllarında yıllık mahsul 150.000 balyaya çıktı, tek başına pamuk, Osmanlı'nın 1864'te İngiltere'ye yaptığı toplam ihracatın değerinin yüzde 50'sinden fazlasını oluşturdu⁶³.

Tohum Seçimi, Üretim Metodu ve Sulama İmkânları

Tohum seçimi, verimli bir üretim süreci için oldukça önemli bir adımdır. Bu seçim; verimliliğin, hastalık direncinin ve kaliteli pamuk üretiminin artmasında büyük bir etkiye sahiptir. Bölgenin koşullarına uygun tohumların seçilmesi üretimi etkilemekte, verimliliği arttırmaktadır. Bu nedenle toprağın yapısına uygun olarak farklı eyaletlerde farklı tohum türleri kullanılmaktaydı.

Bağdat'ta 1864 yılında, çok az miktarda Amerikan ve Mısır tohumu kullanıldı. 1865 yılında Bombay'dan 150.000 libre pamuk tohum getirildi. Paşalıkta, Amerikan tohumundan yetiştirilen bazı pamuk örnekleri, Başkonsolos Kembal tarafından incelenmek üzere İstanbul'a gönderildi (1863 Şubat). Yapılan incelemeler neticesinde örneklerin Amerikan mahsulünden biraz düşük kalitede olduğu tespit edildi. Bölge, pamuğun yetiştirilmesi için uygun tüm koşullara sahipti⁶⁴.

⁵⁷ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 12-14.

⁵⁸ Daily News, 8 January 1864; The Standart, 8 January 1864.

⁵⁹ Frangakis-Syrett, 1998 s. 101.

⁶⁰ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 17-19.

⁶¹ Özgün 2014, s. 172.

⁶² Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 17-19.

⁶³ Özgün 2014, s. 172.

⁶⁴ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 3-5.

Yafa'da 1863 yılında çok az miktarda yabancı pamuk tohum ekildi. 1864 yılında pamuk yetiştiricilerine 13.750 libreye eşit yaklaşık 5.000 okka yabancı tohum dağıtıldı. Bu miktarın tamamı ekilmedi. Yafa'da Amerikan ve Mısır tohumu fark etmeksizin ekilen yabancı tohumdan sulama olmadan dahi yerli tohuma kıyasla daha fazla verim elde edildi. Yerli tohumdan akre başına 260-300 libre, yabancı tohumdan 520-620 libre temiz pamuk elde edildi. Ancak Yafa'da halk, yabancı tohum kullanma konusunda önyargılıydı. İngiliz Konsolos Kayat, halkın önyargılarını aşması durumunda verimin daha da artacağını ifade etmekte, Yafa'da teşvik sonrasında verimin yaklaşık altı-yedi kat artacağı öngörmekteydi⁶⁵.

Çanakkale'de 1863 yılında 50.000 libre Mısır tohumu ekilirken 1864 yılında 8.400 libre orijinal New Orleans tohumuyla ekim yapıldı. Fakat ilerleyen süreçte bölge iklimine uygun olmadığı gerekçesiyle Mısır tohumunun ekimi terkedildi⁶⁶.

Bursa'da 1864 yılında 27.000 okkaya tekabül eden 74.250 libre New Orleans tohumuyla ekim yapıldı. Bu miktarın 25.000 okkası Ahmed Vefik Paşa⁶⁷ tarafından Bursa'da dağıtıldı. 2.000 okkası da Balıkesir'de dağıtıldı. Balıkesir, Bobad, Kepsut, Çandarlı, Kırkağaç ve Soma'da hem yerli hem New Orleans türü pamuk tohumu ekildi. 1864 yılı Mayıs ayında yaşanan soğuk hava ve yağışlar, ekilen tohumların büyük bir kısmının gelişmesini engelledi ve su baskınları olgunlaşan bitkilere zarar verdi⁶⁸. Pamuk üretimi beklentinin altında kaldı⁶⁹. Mihaliç ve çevresinde ise olumsuz hava şartlarına dayanıklı olduğu bilinen New Orleans tohumu ekildi ve elde edilen verim toprak sahiplerini pamuk ekimine teşvik etti. Akre başına yerli ve yabancı tohum arasındaki ürün farkı 500 libreye çıktı⁷⁰.

İzmir'de hem yerli hem de Amerikan tohumuyla pamuk ekimi yapıldı. 1863 yılında 300 cwt, 1864 yılında 294 cwt yabancı tohum ekildi. Menemen'de daha ziyade Amerikan tohumu tercih edildi. Elde edilen hasat, yetiştiriciler için oldukça kazançlı oldu⁷¹.

Girit Valisi İsmail Paşa özellikle Kandiye Sancağı'nda yetiştirilen pamuğun daha verimli hale getirilmesi amacıyla Mısır'dan tohum getirilmesi için teşebbüslerde bulundu⁷². Teşebbüsler neticesinde İskenderiye'den bir miktar tohum getirildi⁷³. 1863 yılında 780 cwt, 1864 yılında 50 cwt yabancı tohum dağıtıldı. Halk, hükümet tarafından dağıtılan Mısır tohumunu ekmek yerine tohumları, sığırlarına yem yaptı. Halkın yabancı tohum ekme konusunda önyargılı olduğunu belirten Konsolos Hay, yerli tohumun çok iyi sonuç verdiğini belirtti⁷⁴.

⁶⁵ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 9-10.

⁶⁶ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 12-14.

⁶⁷ Ahmet Vefik Paşa, Anadolu Sağ Kol Ciheti Müfettişliği göreviyle bölgede bulunmaktaydı. Peker 2018, s. 27.

⁶⁸ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 14-17.

⁶⁹ Commercial Reports 1865, s. 785-795.

⁷⁰ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 14-17.

⁷¹ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 17-19.

⁷² BOA., A.MKT.UM., 547/58, 10 Ramazan 1278/ 11 Mart 1862; BOA., A.MKT.UM., 552/98, 10 Şevval 1278/ 10 Nisan 1862.

⁷³ BOA., A.MKT.UM., 570/45, 2 Zilhicce 1278/ 31 Mayıs 1862.

⁷⁴ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 38-39.

Zirai Teşvik: Osmanlı Devleti'nde Pamuk Üretimini Arttırma Teşebbüsleri

Lazkiye'de pamuk yetiştiricilerine ücretsiz Mısır tohumu dağıtıldı. Ancak Mısır tohumunun yerli tohumdan bir ay sonra büyümesi gerekçe gösterilerek dağıtılan tohumun yaklaşık 4/3'ü ekilmedi. Tohum Lazkiyelilerin öküzlerine yem oldu. Halep bölgesinde 1863 yılında 57.000 libre Mısır, 1.300 libre Amerikan, 1864 yılında çok az miktarda Amerikan tohumuyla pamuk ekimi yapıldı. Suriye'de 1863 yılında 22.000 libre, 1864 yılında 62.750 libre yabancı tohumla ekim yapıldı. Kıbrıs'ta yabancı tohum kullanımı ile ilgili sunulan rakamlar güvenilir olmamakla beraber 1863 yılında 22.000 libre, 1864 yılında 55.000 libre yabancı tohum ekildi⁷⁵.

Teşvikle birlikte Şam Baalbek'te ekim alanı genişlemesine rağmen ekim zamanı ve metodundaki hatalar nedeniyle hasılat olması gerekenin çok altında kaldı. Amerikan tohumlarından yeterince verim alamayan hatta ciddi kayıplar yaşayan köylüler, yerli tohuma dönüş yaptılar⁷⁶.

Lazkiye'de 1864 yılında 600 okka yabancı tohum dağıtıldı. Ekim mevsiminde halka dağıtılan Mısır tohumun büyük bir kısmı ekilmedi, tohumlar köylülerin hayvanlara yem oldu. Bu durum halkın yabancı tohum için sulamanın gerekli olduğuna, mahsulün kendi tohumlarından bir ay sonra büyüdüğüne inanmalarından kaynaklanmaktaydı. Mısır tohumu ekenler oldukça verimli hasat elde ettiler. Elde edilen yüksek verim, tohumları hayvanlarına yem yapan halkın pişman olmasına neden oldu⁷⁷. Hayfa ve Akra'da da halka ücretsiz olarak Mısır tohumu dağıtıldı ancak halk verimsiz olacağı düşüncesiyle bu tohumu almaktan kaçındı⁷⁸.

Pamuk yetiştiriciliği hem kuru tarım hem de sulamalı tarım metoduyla yapılabilmekte; tarım metodu, bölgenin iklim koşullarına, su kaynaklarına, yetiştiricinin bu kaynaklara ulaşımına göre değişiklik arz etmekteydi. Osmanlı Devleti'nde de bölgeler arası iklim ve su kaynaklarının farklılıklarından dolayı bazı bölgelerde sulamalı bazı bölgelerde kuru tarım metoduyla ziraat yapılmaktaydı. Aynı bölgenin yörelerinde dahi farklı sulama teknikleri kullanılabilmekte hem sulu hem de kuru tarımın aynı anda yapıldığı bölgeler de bulunmaktaydı. Musul, Basra, Şam ve Balbek, Epir'de sulu; Kudüs, Yafa, Hayfa ve Akka, Çanakkale, İzmir, Lazkiye, Sayda, Teselya, Larissa ve Volo, Edirne, Enez ve Girit'te susuz; Bursa, Kıbrıs, Trablus'ta hem sulu hem kuru pamuk yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Adana, Maraş ve Halep'te her iki tarım metodu kullanılmakla birlikte temelde kuru tarım metodu uygulanmaktaydı⁷⁹.

Pamuk Yetiştiriciliğinde Kullanılan Makine ve Diğer Zirai Üretim Araçları

Osmanlı Devleti'nde tarımsal üretim geleneksel yöntemlerle yapılmaktaydı. Tarım, genellikle el emeğiyle, basit tarım aletleri ve hayvanların gücünden yararlanılarak yapılmaktaydı. Osmanlı Devleti, dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecinde tarımsal üretimin artışı, gelişimi ve ihracatında modern makineler kullanması için çeşitli girişimlerde bulundu. Zira zirai aletler, üretim sürecini daha verimli hale

⁷⁵ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 19-26.

⁷⁶ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 24-25.

⁷⁷ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 25-26.

⁷⁸ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 11-12.

⁷⁹ Circular to Her Majesty's Consuls 1865.

getirmek, kaliteli ürün elde etmek için oldukça önemliydi; bu aletler, işgücü, enerji ve zaman kaynaklarına olan ihtiyacı da azaltmaktaydı. 1850'lerden itibaren Osmanlı tarım sektöründe makineler ve modern tekniklerin kullanımı gündeme geldi⁸⁰. Genel olarak tarımda makineleşme özelden ise pamuk üretimin arttırılması amacıyla ithalatçılara vergi indirimi gibi çeşitli kolaylıklar sağlandı⁸¹. Ayrıca Bağdat gibi çeşitli bölgelerde Avrupa'da kullanılan modern tarım aletlerinin, çırçır makinalarının tanıtılması için bazı girişimlerde bulunuldu.

Pamuk özelinde eyaletlerdeki mevcut tarımsal makinelere bakıldığında Bağdat Paşalığı'nda 30 libre pamuk temizleme kapasitesine sahip çırçır makinesi ve de Avrupalı firmaların kendi kullanımları ve yerli tüccarlara kiralamak için kurdukları hidrolik presler bulunmaktaydı. Ancak presler, daha ziyade yün için kullanılmaktaydı. Kentte bulunan yerel çırçır makineleri kolayca tamir edilebilir yapıdaydı. Verimli şekilde çalışan bu makinelerde bir kişi günlük yevmiye ile günde 60 libre pamuğu tohumundan ayırabilmekteydi. Pamuk üretimiyle ilgili ithal edilecek ürünlerde herhangi bir engel bulunmamakta hatta pamuk yetiştiriciliğinde kullanılan makineler vergisiz olarak ithal edilebilmekteydi. Tarımsal üretimde ise pek çok bölgede olduğu gibi Bağdat'ta da ilkel tarım aletleriyle ziraat yapılmaktaydı. Musul ve Basra sakinleri de toprağı sürmek ve tarlaları yabani otlardan temizlemek için ilkel tarım aletleriyle ziraat yapmaktaydılar. Pamuk yetiştiriciliğinde Musul'da bulunan yerel çırçır makineleri, ihtiyacı karşılamaktaydı. Basra'da iki adet çırçır makinesi ve sadece yün için kullanılan bir adet pres makinası bulunmaktaydı⁸².

Kudüs, Yafa, Hayfa ve Akra'da tarımsal üretimde doğuda yaygın olan ilkel saban kullanılmaktaydı. Yafa'da elle çalışan Amerikan ve İngiliz çırçır makineleri ve iki adet İngiliz buharlı çırçır makinesi, balyaları paketlemek içinde 5 adet manuel vidalı press makinesi bulunmaktaydı. İçlerinde Amerikan ve İngiliz çırçırılarının olduğu çırçır fabrikaları ve presleri yerel tüccarlara aitti. Bu makinelerin yanında yerel çırçır makineleri de kullanılmaktaydı. Kudüs'te pamuğu işlemek için herhangi bir makine bulunmamaktaydı. Hayfa'da yerli üretim bir çırçır makinesi bulunmaktaydı. Ayakla döndürülen bir adet tekerlekle çalışan çırçır makinesi saatte yaklaşık 2 ¼ libre pamuk temizleme kapasitesine sahipti. Akra'da Amerikan ve Platt marka çırçır makineleri, paketleme için bir adet hidrolik ve bir adet vidalı pres makinesi bulunmaktaydı. Aletlerin ithalatında herhangi bir gümrük vergisi alınmamaktaydı. Trablusşam ve Sayda'da pamuk yetiştiriciliği için gerekli aletlerin serbest girişine izin verilmekteydi⁸³.

Çanakkale'de tarımsal üretimde, bir çift öküz tarafından çekilen ahşap kara sabanlar, küçük el tırmıkları kullanılmaktaydı. Pamuk yetiştiricileri, pamuklarını ucuz ve ilkel aletlerle evlerinde çırçır yapmakta, Chulka/çulha (?) ve tekerlekli küçük silindir el çıkırklar kullanılmaktaydı. Gelibolu'da içerisinde hidrolik pres bulunan buhar gücüyle çalışan bir çırçır fabrikası, Çanakkale Boğazı'nda bir pres ve manuel çırçır makineleri bulunmaktaydı. Ayrıca 6 beygir gücüne sahip bir motorla çalışan 1 Emery

⁸⁰ Baskıcı 2003.

⁸¹ Düstur, T. 1, C. 2, 26 Recep 1278/ 27 Ocak 1862, s.437; *Türk Ziraat Tarihine Bir Bakış* 1938, s.129.

⁸² Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 3-8.

⁸³ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 8-12, 26-28.

marka testereli çırçır ve 10 McCarthy silindir çırçırdan oluşan bir çırçır fabrikası kurulmuştu. Gelibolu'da fabrika dışında buhar gücüyle çalışan 17 çırçır (Macarthy), ayrıca 1'i Albion 1'i Emery marka testere çırçır çalışmaktaydı⁸⁴.

Bursa'da tarımsal üretimde ilkel tarım aletleri, İngiliz sabanları ve bazı diğer tarım aletleri kullanılmaktaydı. Bölgede üç adet hidrolik Macarthy çırçır makinesi çalışmakta, ayrıca pamuğun lifine zarar veren birkaç testereli çırçır makinesi de kullanılmaktaydı. Çırçırılar ayrıca Ghivé'de ve Balıkesir Sancağı'nda kullanılmakta, Kırkağaç'ta bir paketleme makinesi bulunmaktaydı. Bunların yanında yerel çırçırılar da bulunmaktaydı. İzmir'de genel olarak toprağı işlemek, pamuğı temizlemek için basit tarım aletleri kullanılmaktaydı. Pamuğı temizlemek için İzmir ve birkaç köye bazı buharlı çırçır makinaları getirilmişse de basit makinelerle çırçır yapan Müslüman ahali İzmir ve hinterlandında fabrikaların kurulmasına karşı çıkmışlardı⁸⁵. 1863 yılında İzmir, Bayındır ve Tire'de çırçır makineleri kurmak için izin isteyen iki İngiliz tüccar, 70 çırçır makinesi sipariş ederek fabrika yapımına başladılar. Bu gelişmeden sonra fabrika kurmak isteyen tüccarların sayısı 6'ya yükseldi⁸⁶.

Halep ve hinterlandında tarımsal üretimde pulluk gibi basit tarım aletleri kullanılmaktaydı. İskenderun ve Mersin Limanlarında pamuğun gemilere yüklenmeden önce sıkıştırmak amacıyla kullanılan hidrolik presler ve Adana'da çırçır fabrikaları çalışmaktaydı. İthal edilen çırçır makinaları ve diğer benzeri makinalardan vergi alınmamaktaydı. Bunun dışında pamuk yetiştiriciliği için herhangi bir kolaylık, teşvik sağlanmadı. Suriye'de de diğer bölgelerde olduğu gibi ilkel tarım yöntemleriyle tarım yapılmaktaydı. Halkın büyük bir kesimi el çırçırlarıyla pamuğı temizlemekte ancak bu topraklarda Avrupa menşeli çırçır makineleri de bulunmaktaydı. Sevkiyat limanlarında hidrolik ve vidalı presler çalışmaktaydı. İthal edilen çırçır makinalarından vergi alınmaktaydı, pres makinelerinden ise vergi alınmaktaydı⁸⁷.

Kıbrıs'ta bir İngiliz firması tarafından Platt ve Richardson'ın 40 inçlik çift hareketli Macarthy makineleriyle donatılmış küçük bir çırçır fabrikası mevcuttu. Larnaka'da her biri buharla çalışan dört testereli çırçır ve her biri katır gücüyle çalışan üç adet testereli çırçırdan oluşan iki fabrika bulunmaktaydı. Adanın iç kesimlerinde katır gücüyle çalışan altı-yedi tane çırçır makinesi çalışmaktaydı. Ayrıca Larnaka'da üç hidrolik ve iki vidalı pres bulunmaktaydı. Çırçır fabrikalarının kurulması için sağlanan tek imkân, çırçır makinelerinin ithalatından vergi alınmamasıydı. Bununla birlikte, pamuk presleme makinelerinden vergi alınmakta ve makinelerin kurulumu için ayriyeten bir kolaylık sağlanmamaktaydı⁸⁸.

Şam, Lazkiye, Trablus ve Sayda'da da basit tarım aletleriyle ziraat yapılmaktaydı. Lazkiye'de biri Amerika'dan diğeri İngiltere'den getirilen iki pres makinesi, kullanıma hazır Dunlop, Manchester'a ait buharla çalışan 8 çırçır makinesi bulunmaktaydı. Trablus'ta pamuklar genellikle elle preslenmekte bununla birlikte yün

⁸⁴ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 12-14.

⁸⁵ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 14-19.

⁸⁶ Kurmuş 1982, s. 8.

⁸⁷ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 20-22.

⁸⁸ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 20-24.

preslemek için bir makine de bulunmaktaydı. Sayda'da yerli üretim çırçır makineleri kullanılmaktaydı⁸⁹. Halkın pamuk ziraatında kullanmak üzere makine ve çeşitli edevat ihtiyacına yönelik talepleri merkeze ulaşmaktaydı⁹⁰.

Avans Meselesi ve Vergi Tahsili

Çalışma dâhilinde ele alınan eyaletlerde devlet tarafından pamuk yetiştiricilerine sunulan bir avans sisteminin mevcut olmadığı görülmektedir. Bunun dışında vilayetlerin birçoğunda tüccarlar yahut araçlar, pamuk yetiştiricilerine belli miktarlarda nakit ödünç para vermekte sonrasında fazlasıyla geri almaktaydılar. Bu uygulama her eyalette farklılık göstermekteydi. Pamuk yetiştiricisine tohum ve sığır tedarik edildiğinde ya da genelde olduğu gibi hasat zamanına kadar yetiştirici beslendiğinde, yetiştiriciye emeğinin karşılığı olarak ürettiği ürünün onda biri verilmekte, geri kalanı tüccar yahut aracı tarafından alınmaktaydı⁹¹.

Halep bölgesinde iki tür avans sistemi mevcuttu. İlkinde zengin kasabalı, öküz ve tarım aletlerinin satın alması için pamuk yetiştiren kişiye küçük bir meblağ avans, ardından tohum verir ve hasat sonrasında peşin ödenen meblağı geri alırdı. Kalan para ise eşit olarak bölüşülürdü. İkincisinde ise zengin mal sahipleri ekimin tüm masraflarını üstlenir ve mahsulün dörtte üçünü alır, dörtte birini yetiştiriciye emeği karşılığında bırakırdı⁹².

Musul'da pamuk yetiştiricilerinin bir kısmı, çalışmalarının karşılığında nakit para alırlardı. Başka bir uygulamada ise sermayedar, tohum ve vergileri öder ayrıca kişiye bir miktar daha borç para verirdi; hasat zamanında ise yaptığı masrafların karşılığını fazlasıyla geri alırdı. Suriye'de yerli ve yabancı tüccarlar tarafından yetiştiriciler için ödemesi oldukça külfetli avanslar temin edilmekteydi. Kıbrıs'ta ise Osmanlı İmparatorluğu Bankası'nın bir acentesi, ürünlerini güvence altına almak için yetiştiricilere avans veren tüccarlara bankacılık kolaylıkları sağlamak için özel olarak tasarlanmış tek kurumdu⁹³.

Yafa'da bazı yetiştiriciler, ödemeyi pamukla yapmak üzere tüccarlardan ödünç para alırlardı. Hayfa ve Akra'da yetiştiricilere yüzde 24 ila 40 faiz oranıyla ödünç para verilmekteydi. Bunun yanında yetiştiricilere hayvan (öküz) ve tohum yardımı yapılmakta, sonrasında ise fazlasıyla geri alınmaktaydı. Hükümet, çorak arazilerde pamuk yetiştirenlere beş yıl boyunca vergilerden muafiyet sözü vermişse de işgücü eksikliği nedeniyle bu uygulama Hayfa ve Akra'da hayata geçirilememiştir⁹⁴.

Yasalara göre, yetiştirici tarafından yetiştirilen ürünlerin satışı veya tahsisi yerel mahkemelerde tanınmamaktaydı. Bu durum ürününün tedbirsizce elden çıkarılmasına karşı çiftçiye korumak içindi. Ancak sermayedarın riski büyük ölçüde arttığından, bu tür işlemler, avans ihtiyacı olan çiftçi için iki kat külfetli hale gelmekteydi. Şartlar

⁸⁹ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 24-28.

⁹⁰ BOA., A.MKT.NZD., 442/70, 22 Safer 1279/

⁹¹ Circular to Her Majesty's Consuls 1865.

⁹² Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 19-20.

⁹³ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 6-7, 20-24.

⁹⁴ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 9-12.

genellikle, ürünlerin sabit bir oranda veya teslimat anındaki piyasa fiyatının altında indirimli olarak ileriye dönük teslimatı içindi. Pamuk yetiştiriciliği için diğer ürünlerden daha fazla hazır paraya ihtiyaç duyulmaktaydı. İzmir'de pamuk yetiştiricileri daha fazla paraya ihtiyaç duyduklarında, anapara ve faizlerini aynı olarak alan tüccarlardan yüzde 40 ve 80 gibi çok yüksek bir faiz oranıyla borç almaktaydılar. İzmir'de aşar yüzde 10 olarak sabitlenmişti. Hükümet tarafından yapılan yardımlar, ücretsiz tohum dağıtmak ve çırçır ve pres makinelerinin gümrük vergisi ödemediği girişine izin vermek şeklinde gerçekleşmişti. Musul'da pamuk dahil tüm tarım ürünlerinden alınan aşar, ürünün onda biri kadardı. Basra'da tüm tarımsal ürünlere uygulanan aşar pamuk içinde uygulanmaktaydı. Gümrük vergisi ödenmeden hem çırçır ve hem de pres makinelerin ithaline izin verilmekteydi. Çanakkale'de yüzde 10'luk aşar, diğer tüm ürünlerde olduğu gibi pamuk mahsulünden de aynı olarak alınmaktaydı. İhracatta, pamuğa libre başına asgari düzeyde vergi uygulanmaktaydı. Bursa'da pamuk, diğer tüm ürünlerde olduğu gibi yüzde 10'luk aşardan başka bir vergiye tabi değildi ve genellikle tarlada, yaklaşık bir tahminden sonra aynı olarak alınmaktaydı⁹⁵.

Halep'te aşar, aynı olarak malın yüzde 10'u veya nakdi olarak alınmaktaydı. Halep'te pamuğun aşarsız kintali 2.000 kuruş veya cwt'si £3 11s 6d'ydı. İhraç edildiğinde limana taşıma ve nakliye ücretlerinin yanı sıra gümrük vergisine tabii tutulurdu⁹⁶. Türk Hükümeti'nin tarıma daha fazla teşvik sağlayıp vergileri azaltması durumunda, pamuk ihracatının büyük ölçüde artabileceğini belirten Konsolos Skene, halkın yüksek vergiler nedeniyle diğer ürünlere göre daha fazla sermaye gerektiren pamuk yetiştiriciliğini sürdürmekte zorlandığını vurgulamaktaydı. Bu nedenle köylüler ekimden hasat zamanına kadar herhangi bir sermayeye ihtiyaç duymayan buğday ve arpa ekimine yönelmişlerdi⁹⁷.

Suriye'de bütün tarımsal ürünlere uygulanan geleneksel aşar pamuktan da alınmaktaydı. Hükümet teşvik olarak karşılıksız tohum dağıtımını yapmakta, pamuk ekimi için tüm alet ve çırçır makinelerinin ithalatında vergi muafiyeti uygulamaktaydı. Kıbrıs'ta aşar diğer bölgelerde olduğu gibi ürünün yüzde 10'u kadar uygulanırdı⁹⁸.

Pamuk Sevkiyatı

Pamuk sevkiyatı, ham pamuğun yetiştirildiği bölgeden depolara, limanlara, satış noktalarına nakledilmesi sürecini ifade etmektedir. Sevkiyat aşamasında; pamuğun toplandığı ve işlendiği alanlardaki hasat dönemi, depolama koşulları, taşıma yöntemleri, paketleme ve nakliye güzergâhları gibi çeşitli faktörler devreye girmektedir. Yetiştirilen pamuk sevkiyatının hangi tür taşıma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirildiği, nasıl yapıldığı ne ile yapıldığı ve ne kadara taşındığı meseleleri oldukça önemlidir. Zira sevkiyat ücreti, taşıma şekli, sevk edilen ürünün miktarı, mesafeye yani eyaletlerin iskelelere yakınlıklarına göre değişiklik göstermekteydi. Sevkiyat, karayolu ve denizyolu

⁹⁵ Circular to Her Majesty's Consuls 1865 s. 6-8, 12-19.

⁹⁶ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 19-20.

⁹⁷ Accounts and Papers 1868, s. 422-423.

⁹⁸ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 20-24.

gibi çeşitli taşıma yöntemleri kullanılarak gerçekleştirilmekte, iç eyaletlerdeki bölgelerden ihracat, önce karayolu sonra denizyolu ile yapılmaktaydı.

Bağdat'ın pamuk yükleme limanı Basra ve İskenderun'du. Bağdat'tan katırlar ve develerle Halep-İskenderun üzerinden Avrupa'ya ve nehirler aracılığıyla Bombay pazarına gitmek üzere Basra'ya pamuk sevk edilmekteydi. Limanda uygun depo ve tesisler bulunmakta, Basra ve Bağdat'ta gümrük binaları depolama için uygun olmadığından tüccarlar kendi dükkânlarını kullanmaktaydılar. Halep-İskenderun yolu üzerinden Avrupa'ya sevkiyatın maliyeti libre başına 2d-3d, nehirler üzerinden gemilerle yapılan sevkiyatın maliyeti libre başına 1d-2d'ydı. Bir sevkiyatın Bağdat'taki maliyeti libre başına 11d ve Londra'da satışı libre başına 23d'ye gerçekleşmekteydi⁹⁹.

Musul'da pamuk daha çok yerel tüketim için kullanılmaktaydı. İhraç edildiğinde kara taşımacılığıyla Musul'dan İskenderun'a kantarı 400 kuruşa yani £3 12s 3d'ye taşınmaktaydı. Musul'dan ihraç edilen koyun yünü, fındık vb. ürünler de İskenderun'a, bu limandan da İngiltere ya da diğer ülkelere sevk edilmekteydi¹⁰⁰. Pamuk, Basra'dan nehir yolu ile tonu yaklaşık £1 4s'ye nakledilmekteydi¹⁰¹.

Hayfa ve Akka bölgenin iki önemli limanıydı. Ürünler hayvanların sırtında limana taşınmaktaydı. Uygun depolama alanı olmasına rağmen ürünlerin gemiye yüklenmesi için tesisler yetersizdi. Mahsullerin 2/3'sinin varış noktası Marsilya'ydı, diğer ürünler ise sevkiyat için İzmir'e ve İngiltere'ye gönderilirdi. Pamuğun Kudüs'ten kentin yük limanı olan Hayfa'ya yük hayvanları ile taşıma maliyeti cwt'si 2s 6d idi. Nablus, Yafa, Ramla ve Gazze gibi pamuk yetiştiren bölgelerinin tek biniş limanı Yafa'ydı. Bölgede develer, bir günlük yolculuk için, yük başına 8s maliyetle pamuğu limana taşımaktaydılar. Pamuğun tamamı Yafa'ya getirilip oradan İngiltere ve Fransa'ya ihraç edilmekteydi. Pamuk, tüccarların depolarında muhafaza edilmekte ve mavnalarla gemiye taşınmaktaydı¹⁰².

Çanakkale'nin biniş limanı, ana liman olan Çanakkale, Gelibolu ve Eceabat Limanlarıydı. Bu limanlarda depo, rıhtım, mavna ve işçiler bulunmaktaydı. Mahsul, üretim yerlerinden deve, katır, at, öküz veya manda tarafından çekilen arabalarla limanlara getirilmekteydi. Mahsulün yaklaşık ¼'i doğrudan İngiltere'ye, yarısı Fransa'ya ve geri kalanı da İzmir'e sevk edilmekteydi. Bursa'nın biniş limanları, Gemlik, Mudanya, Bandırma, Deghili (?) ve İzmir'di. Bu limanlar mal depolanması ve nakliye için uygun altyapıya sahiptilerdi. Yükler, katırlarla taşınmaktaydı. Balıkesir'den Bandırma'ya yaklaşık 40 mil olan mesafenin nakliye maliyeti, okkası 14 para, cwt'si 2s 6d'ydı. İzmir'e gönderilen pamuk için ise genellikle okka başına ½ kuruş veya cwt başına 3s 8d ödenmekteydi. Nakliye için öküzlerin çektiği develer ve kaba arabalar da kullanılmaktaydı. Kıyıya taşıma maliyeti cwt'si yaklaşık 14 ½ d'ydı. Pamuğun büyük bir kısmı İngiltere'ye gönderilirken geri kalanı Fransa, Trieste ve İtalya gibi bölgelere de ihraç edilmekteydi. İzmir ve civarının nakliye limanı yalnızca İzmir Limanı'ydı. İzmir'de pek çok han, birkaç ambar, rıhtım ve nakliye için büyük mavnalar vardı. Ç

⁹⁹ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 3-5.

¹⁰⁰ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 6-7.

¹⁰¹ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 7-8.

¹⁰² Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 9-12.

bölgelerde taşımacılık, genelde develer aracılığıyla yapılmaktaydı. Ayrıca demiryolu ile de taşımacılık yapılmakta maliyet mesafeye göre cwt'si yaklaşık 1s 4d ile 1s 10d arasında değişiklik göstermekteydi¹⁰³.

Adana, Maraş ve Halep bölgesinin nakliye limanları Mersin ve İskenderun'du. İskenderun'da bir, Mersin'de iki rıhtım ve depo bulunmaktaydı. Ürünler, limana develerle taşınmakta, balya başına Adana'dan Mersin'e 20 kuruş, Halep'ten 75 kuruş, Maraş'tan İskenderun'a yaklaşık 100 kuruş maliyetle ulaştırılmaktaydı¹⁰⁴. 1865 yılında yetiştirilen pamuk Marsilya ve Liverpool'a ihraç edildi¹⁰⁵.

Suriye için Lazkiye, Trablus, Sayda, Akre ve Hayfa, Kıbrıs Adası için ise Larnaka nakliye limanı olarak kullanılmaktaydı. Ancak bu limanlarda, tüccarların kendi depoları dışında depo bulunmamaktaydı. Pamuk, bazen Beyrut'tan vapurlarla sevk edilmek üzere güney limanlarından kosterlerle getirilmekteydi. Mil başına cwt'si yaklaşık 1d'lik bir maliyetle, iç kesimlerden deniz kıyısına yük hayvanları ile taşınmaktaydı. 1864 yılına kadar Suriye'den temin edilen pamuğun büyük bir kısmı Fransa'ya ihraç edilmekteydi ancak 1864 yılında pamuk, İngiltere'ye, özellikle de buharlı gemi ile Liverpool'a gönderilmekteydi. Suriye'nin sahip olduğu kıyılarda güvenli limanlar bulunmamaktaydı. Bu nedenle gemiler açıkta beklemekte ve yükler, suda yürüyen işçiler tarafından yüklenen yaklaşık 4 veya 5 tonluk mavnalarla taşınmaktaydı¹⁰⁶.

Kıbrıs için Larnaka, pamuğun sevk edildiği tek limandı. Limanda ürünlerin depolanması için herhangi bir tesis bulunmamaktaydı. Nakliye develerle yapılmaktaydı ve oldukça maliyetliydi. 1862 yılına kadar İngiltere'ye çok az miktarda pamuk sevk edilmekte mahsul genellikle Marsilya ve Trieste'ye ihraç edilmekteydi. 1862-63 sezonunda İngiltere'ye doğrudan ve dolaylı olarak pamuğun sevkiyatı 58.011 libre, 1863-1864 sezonunda ise 887.000 libreye yükselmişti. Şam'ın nakliye limanı Beyrut'tu. Şam'dan Beyrut'a araba yolu ile ulaşım mümkün olmasına rağmen Baalbek'te üretilen ürünlerin çoğu deve veya katırlarla Beyrut'a taşınmaktaydı. Lazkiye'nin sadece bir tane kendi limanı bulunmaktaydı. Yükler, develer, katırlar ve eşeklerle limana taşınmaktaydı. Ürünlerin varış noktası ise Marsilya ve Liverpool'du¹⁰⁷.

Trablusşam'ın limanı El-Mina'ydı. Deniz taşımacılığı, Marsilya'ya 100 kilogramı 7 ila 9 frank arasında değişmekteydi. Tekneler ile gemiye taşınmasında ise her balya 2 kuruşa mal olmaktaydı. Kara yoluyla maliyet okkası günlük yaklaşık 5 paraydı. Bölgenin ürünleri Marsilya'ya ihraç edilmekteydi. Sayda, bölgesinin tek limanıydı. Sayda'da bol miktarda depo ve birkaç tane yükleme tesisi bulunmaktaydı. Taşıma develer ve diğer hayvanlarla yapılmaktaydı. 1 mil mesafe için 100 libre ürün 1d maliyetle taşınmaktaydı. 1864 yılında elde edilen pamuk mahsulünün yarısı yerel tüketim için kullanılmış geri kalanı Fransa'ya ihraç edilmişti¹⁰⁸.

¹⁰³ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 12-19.

¹⁰⁴ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 19-20.

¹⁰⁵ Accounts and Papers 1865 (December), s. 335-338.

¹⁰⁶ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 20-22.

¹⁰⁷ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 22-26.

¹⁰⁸ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 26-28.

İş Gücü ve İşçi Ücretleri

İşgücü, tarımsal üretimi şekillendiren en önemli faktörlerden biridir. Emek, tarımsal üretimin sürdürülebilirliği ve verimliliği için kritik bir rol oynamakta, bu sürecinin temel dinamiğini oluşturmaktadır. Pamuk yetiştiriciliğinde işgücünün yeterli olmaması pamuk üretimini sekteye uğratabilecek önemli hususlardan biridir. Geçmişte ve tüm teknolojik gelişmelere rağmen günümüzde tarımsal işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Bu nedenle İngiltere, konsolosları aracılığıyla pamuk yetiştirilen, yetiştirilmesi için teşvik edilen ve edilecek olan bölgelerde mevcut iş gücü imkânını araştırmaktaydı.

Bağdat Paşalığı'nda göçebe ve yarı göçebe aşiretler önemli bir işgücü kaynağı sağlamaktaydı. Aşiretlerin katkısı, tarımsal üretimdeki işgücü ihtiyacını karşılamada önemli bir rol oynamaktaydı. Ancak bu işgücünün verimli bir şekilde kullanılabilmesi için güvenlik önlemlerinin alınması ve teşviklerin sağlanması gerekmektedir. Bağdat Paşalığı'nda tarımsal emeğin ücretlendirilmesi, genellikle ürünlerin bölünmesi, arazilerin araçlar tarafından işlenmesi ve asgari payın köylüye bırakılması şeklinde gerçekleşmekteydi. Özellikle bahçe ekimi için işçi tutulduğunda ücretlendirme aylık 12s ila 15s arasında değişmekteydi¹⁰⁹.

Musul'da arazi, irili ufaklı mülk sahipleri tarafından tutulmakta ve Dicle Nehri'nin her iki kıyısında sahipsiz, boş araziler bulunmaktaydı. Musul, pamuk ekimi için oldukça yoğun bir nüfus profili çizmekteydi. Hayvancılıkla uğraşan köylülerin yanında, darı, buğday vb. ürünler yetiştiren göçebe aşiretler bulunmaktaydı. İşçilerin yemek haricinde günlük yevmiyesi 3 ila 5 kuruş arasında değişmekteydi. Basra, geniş tarım alanlarına sahipti ve topraklar genellikle büyük mülk sahipleri tarafından tutulmaktaydı. İşçi ücretleri genelde ürünün dörtte biri kadar ödenmekteydi. Acil bir iş olduğunda 6 dirhem yevmiye karşılığında işçi tutulmaktaydı. Tarımla uğraşan nüfus, yaklaşık 70.000-80.000 kişi civarındaydı. Bu nüfusun yarısı hurma, diğer yarısı ise tahıl yetiştiriciliğiyle uğraşmaktaydı. Yardımcı Konsolos Johnston, pamuk yetiştiriciliğinde çalışacak 2.000-3.000 erkek işçinin mevcut ücretlerine hafif bir ek ilavesiyle pamuk yetiştiriciliğine teşvik edilebileceğini belirtmekteydi¹¹⁰.

Kudüs'te pamuk işçilerine ücretleri aynı yahut nakdi olarak ödenmekteydi. İşçilere, emeklerinin karşılığı olarak ürünün yaklaşık üçte biri verilirdi. Günlük maaşlar ise 1s 6d seviyesindeydi. Yafa'da nüfusun yaklaşık dörtte üçü pamuk yetiştiriciliğinde çalışabilecek durumdaydı. Genel olarak arazi mülkiyeti, bazı istisnalar dışında, sakinlerin sayısı ile orantılı olarak dağılmıştı. İmamlar veya muhtarlar genellikle diğerlerinden daha geniş araziye sahiplerdi. İşçilerin günlük yevmiyeleri, 4 ila 5 kuruş arasında değişmekteydi. Hayfa ve Akra, pamuk yetiştiriciliği ve tahıl gibi diğer tarımsal ürünlerin yetiştirilmesi için 50.000 kadar nüfus barındırmaktaydı. Bu sayıya kadınlar ve on yaşın üzerindeki çocuklar da dâhildi. Toprak devlete ait ve tamamen küçük kiracılar tarafından işletilmekteydi. Bölgede birkaç küçük toprak sahibi de bulunmaktaydı. İşçilere ücretleri nakdi olarak verilmez, ürünün beşte biri işçinin aynı olarak aldığı ücret

¹⁰⁹ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 3-5.

¹¹⁰ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 6-8.

olarak kabul edilirdi. Ancak bu miktarın çoğu işvereni ve aşar toplayan kişi tarafından işçiden alınırdı¹¹¹.

Çanakale'de büyük çiftliklerde çalışan işçiler, senelik olarak işe alındıklarında yıllık yaklaşık £10 ve ayrıca azık alırlardı. Ancak olağan uygulama, işçilerin ürünlerin net yarısını aldıkları metayer sistemi altındaydı. Ücretli işçiler, yevmiyesi 1d ile 6d arasında bir ücretle çalışırlardı. Tarlada çalışan kadınlar 10d ile 1s 2d, sabanı ve bir çift öküzü olan bir işçi ise 3s ile 3s 6d arasında ücret alırdı. Bursa'da nüfusun büyük çoğunluğu kırsal alanda yaşamaktaydı. Göçebe Kürtler ve sahada çalışan kadınlarla birlikte mevcut işçi sayısı 300.000 kişiye kadar ulaşmaktaydı. Arazi genel olarak küçük mülk sahipleri tarafından işletilmekteydi. Ayrıca 100 ila 200 dönüme sahip çok sayıda mülk sahibi bulunmaktaydı. 1.000 dönüme kadar büyük araziye sahip birkaç kişi; büyük kısmı ekilmemiş olan devlet arazileri dışında büyük toprak sahiplerinin sayısı ise oldukça azdı. İşçiye verilen ücret, azık verilip verilmemesine bağlı olarak değişmekteydi. Erkekler günlük ortalama 11d ile 22d; yabancı ot ve pamuk toplayanlar kadın işçiler ise günlük 9d ile 11d arasında ücret alırlardı¹¹².

İzmir'de işgücü oldukça sınırlıydı, bu nedenle işçilerin günlük ücretleri diğer vilayetlere göre oldukça yüksekti. İşçiler genellikle Anadolu'nun iç bölgelerinden ve Bulgaristan'dan gelirlerdi. Toprakların büyük bir kısmı zengin mülk sahiplerine aitti ancak küçük mülk sahipleri de mevcuttu. Bazı işçiler günlük 2s, 2s 6d hatta 3s alırken bazıları yıllık £12 ila £15 ücret ve bunun yanında yiyecek ve giysi alırlardı. Diğer bazı işçiler ise ürettikleri ürünün net miktarını mülk sahipleriyle paylaşırlardı. Halep bölgesinde tarımla uğraşan nüfus yaklaşık olarak 200.000 kişiydi. İşçiler günlük olarak 10 ila 20 kuruş arasında bir ücretle çalışırlardı¹¹³. 1862 yılında Çukurova'da, ticari tarım için oldukça az olan 100.000 kişilik bir nüfus vardı¹¹⁴. Genellikle işçi eksikliğinden şikâyet edilen Suriye'de, hükümete ait olmayan araziler, büyük ve küçük mülk sahipleri arasında oldukça dengeli bir şekilde dağılmıştı¹¹⁵.

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde tarım ekonominin temel taşlarından biriydi. Ülke genelinde tarımsal ürünler özelde ise ülkenin birçok bölgesinde yetiştirilen pamuk, yerel tüketim ve dış ticaret için büyük bir öneme sahipti. Osmanlı Devleti, 1700'lerde İngiltere'nin de pamuk ihtiyacını karşılayan önemli bölgelerden biriydi, hatta İngiliz pamuklu sanayisinin hammadde kaynağıydı. Ancak 19. yüzyılda Amerika'nın pamuk üretimindeki hızlı yükselişi, Osmanlı pamuğunu rekabet açısından zor bir duruma soktu. İngiltere, daha iyi kalitede pamuğu daha makul fiyatlara Amerika'dan tedarik etmeye başladı ve Osmanlı'dan aldığı pamuk miktarını azalttı.

1860'lı yıllarda Amerika'da başlayan iç savaş, İngiltere'de üretimin durma ihtimali ve ekonomik belirsizlikler devletin yönünü şarka dönmesine neden oldu. Bu

¹¹¹ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 8-12.

¹¹² Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 12-17.

¹¹³ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 17-20.

¹¹⁴ Toksöz 2010, s. 12.

¹¹⁵ Circular to Her Majesty's Consuls 1865, s. 20-22.

durum Osmanlı topraklarında pamuk yetiştirilmesini teşvik eden bir dış talebin oluşmasına sebebiyet verdi. Osmanlı Devleti'nin teşebbüsleri ve Manchester Pamuk Tedarik Derneği öncülüğünde İngiltere'nin girişimleri ile birçok yeni düzenleme hayata geçirildi. 1862 tarihli irade ile pamuk yetiştirenlere, yetiştirecek olanlara çeşitli kolaylıklar sağlandı. Modern tarım yöntemlerinin yaygınlaştırılması, üretim altyapısının güçlendirilmesi, ücretsiz tohum tedariki, vergi muafiyetleri gibi pamuk ziraatının gelişimi için gerekli tüm kolaylıklar sağlandı. Teşvikle birlikte, pamuk ekilen tarlalarda, elde edilen ürünlerde, ihracatta artışlar yaşandı. Ancak pamuğun kârlı getirisi pamuk ekilen tarla miktarının kontrolsüz bir şekilde genişlemesine sebebiyet verdi, bu da tahıl gibi diğer temel besin maddelerinin ekiminin azalmasına neden oldu. Suriye özellikle Lazkiye gibi bölgelerde buğday ve arpa fiyatlarında yüzde yirmi beşlik artışlar yaşandı.

Bölgelere göre değişiklik göstermekle birlikte pamuk yetiştiriciliğinin önünde bazı engeller bulunmaktaydı. Halkın yeniliğe açık olmaması ve modern tarım metotlarından bihaber olmaları bu engellerden bazılarıydı. Bu sorunu aşmak için tarım yöntemleri ve pamuk ekimi ile ilgili broşürler ve kitaplar hazırlandı. Ancak bu girişimler, sınırlı sayıda insana ulaştı. Modern tarım yöntemlerinin uygulanması ve öğretilmesi hususunda Avrupalı çiftçilerin desteği de yetersiz kaldı. Pamuk yetiştiriciliğini teşvik etmek için getirilen vergi muafiyetleri de her yerde nizamlı bir şekilde uygulanmadı. Ayrıca küçük üreticilerin kredi ve benzeri avans sistemleriyle desteklenmemesi, köylülerin para ihtiyacını yüksek faiz oranlarıyla tüccarlardan yahut araçılardan tedarik etmesi çeşitli mağduriyetlerin oluşmasına sebebiyet verdi. Ekili alanların korunamaması da pamuk üretimini engelleyen faktörlerden biriydi. Ulaşım imkânlarının yeterince gelişmemesi nedeniyle ürünlerin en yakın limanlara hayvan sırtında götürülmesi maliyeti katlamakta, üreticinin elde ettiği payı epeyce düşürmekteydi. Yolların olmaması, üreticinin ürününü pazara götürmesine mâni olmaktaydı. Bu durumda araçların yani spekülâtörlerin haddinden fazla kar elde etmesine, üreticinin ise ezilmesine sebebiyet verdi. Maddî desteğin ve tarım aletlerinin yokluğu, modern tarım sistemlerinden bihaber olunması, mülkiyet güvensizliği ve hayvan baskınları ürün miktarının azalmasına sebebiyet verdi. Baskınlardan korunamayacağı gerekçesiyle uçsuz bucaksız arsalar ekilmedi, boş bırakıldı. Tüm bu aşamaları geçen ve iyi kalitede yetiştirilen pamuk ise temizlenme sırasında zarar gördü. Bu da pamuk fiyatının düşmesine sebebiyet verdi.

Osmanlı Devleti'nde pamuk üretimi, önemli bir tarım faaliyeti olmasına rağmen, uluslararası rekabet ve iç sorunlar nedeniyle istikrarlı bir seviyede kalmakta zorlandı. Amerikan İç Savaşı'nın nihayetlenmesiyle İngiliz tüccarların Osmanlı pamuğuna ihtiyacı kalmadı ve kısa süre içinde İngiltere, Osmanlı ülkesinden aldığı pamuk miktarı azattı. Tüm bu gelişmelerin sonucunda pamuk üretiminde gerileme yaşandı. Osmanlı Devleti, Amerika ve Hindistan gibi büyük pamuk üreticisi ülkelerin hâkim olduğu pazarda rekabet etmekte zorlandı. Dalgalanmalar olmakla birlikte 19. yüzyılın sonlarına doğru pamuk üretiminde düşüşler yaşandı. Pamuk üretimi, uluslararası ilişkiler ve olaylar, devletin siyasi ve ekonomik durumuna bağlı olarak değişkenlik gösterdi.

KAYNAKLAR

a. Arşiv Kaynakları

1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)¹¹⁶
2. İngiliz Milli Arşivi-The National Archives (TNA)
Accounts and Papers 1863 Accounts and Papers, Report by Consul Kayat, 27 January 1863.
Accounts and Papers 1865 (May) Accounts and Papers, Report by Consul Skene, 3 May 1865.
Accounts and Papers 1865 (December) Accounts and Papers, Report by Consul Skene, 31 December 1865.
Accounts and Papers 1868 Accounts and Papers, Report by Consul Skene, 31 December 1868.
Circular to Her Majesty's Consuls 1865 Circular to Her Majesty's Consuls in the Ottoman Dominions regarding Cotton Cultivation together with a Summary of their Replies, Printed by Harrison and Sons, London 1865.
Commercial Reports 1865 Commercial Reports Received at the Foreign Office from Her Majesty's Consuls, Printed by Harrison and Sons, London 1865.
3. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (İÜNEK)

b. Süreli Yayınlar¹¹⁷

- Bradford Observer.
Daily News.
Heywood Advertiser.
Liverpool Daily Post.
Lloyd's Weekly Newspaper.
Newcastle Journal.
Saint Hames's Chronicle.
The Standart.

c. Resmi Yayınlar

Düstur, T. 1, C.2, 26 Recep 1278/ 27 Ocak 1862.

The Public General Statutes Passed in The Forty-First & Forty-Second Years of the Reign of Her Majesty Queen Victoria, George Edward Eyre and William Spottiswoode, London 1878.

Türkiye'de Pamuklu Tekstil Sanayinin Tarihsel Gelişimi ve Bugünkü Durumu, Haz. Cavit Şentürk, Yaman Erdal, Oğuz Türkyılmaz, TMMOB, Ankara 1976.

¹¹⁶ Kullanılan belgelerin küneleri çalışma dâhilinde gösterilmiştir.

¹¹⁷ Kullanılan süreli yayınların küneleri çalışma dahilinde gösterilmiştir.

d. Telif Eserler

- Aksüt 1944 Ali Kemâli Aksüt, *Sultan Azizin Mısır ve Avrupa Seyahati*, Ahmet Sait Oğlu Kitabevi, İstanbul.
- Baskıcı 2003 Murat Baskıcı, “Osmanlı Tarımında Makineleşme: 1870-1914”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58/1, s. 29-53.
- Çadırcı 1997 Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Damlıbağ 2011 Fatih Damlıbağ, “Batı Anadolu’da İhracat İçin Pamuk Üretimi (1860-1870)”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, 60/1, s. 433-434.
- Damlıbağ 2014 Fatih Damlıbağ, “Manchester Pamuk Tedarik Birliği ve Osmanlı Devleti’ndeki Faaliyetleri”, *Sultan Abdülaziz ve Dönemi Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, cilt 1, s. 85-98.
- Dunstan 1908 Wyndham Dunstan, *Report on Agriculture in Asia Minor, with Special Reference to Cotton Cultivation*, Majesty’s Stationery Office, London.
- Frangakis-Syrett 1998 Elena Frangakis-Syrett, “İzmir’de Pamuk ve Kumaş Ticareti (18. Yüzyılın İkinci Yarısından 19. Yüzyılın Başlarına)”, *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, Ed. Çağlar Keyder, Faruk Tabak, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul s. 101-118.
- Görür 2023 Halil İbrahim Görür, *İngiltere’nin Doğu Siyaseti ve Bağdat Başkonsolosluğu (1875 -1879)*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Güran 1992 Tevfik Güran, “Zirai Politika ve Ziraatte Gelişmeler, 1839-1876”, *150. Yılında Tanzimat*, Yay. Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, s. 219-233.
- Güran 1998 Tevfik Güran, *19. Yüzyıl Osmanlı Tarımı Üzerine Araştırmalar*, Eren Yayınları, İstanbul.
- Issawi 1980 Charles Issawi, *The Economic History of Turkey, 1800-1914*, University of Chicago Press, Chicago.
- Issawi 1988 Charles Issawi, *The Fertile Crescent 1800-1914, A Document Economic History*, Oxford University Press.
- İzmir’de Pamuk Ziraati 1341*
İzmir’de Pamuk Ziraati, Türk Sözü Matbaası, Adana 1341.
- Kasaba 1988 Reşat Kasaba, *The Ottoman Empire and the World Economy, the Nineteenth Century*, State University of New York Press, Albany.
- Kurmuş 1982 Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye’ye Girişi*, Savaş Yayınları, Ankara.
- Kurmuş 1987 Orhan Kurmuş, “The Cotton Famine and its Effects on the Ottoman Empire”, *The Ottoman Empire and the World-Economy*, Ed. Huri İslamoğlu-İnan, Cambridge University Press, s.160-169.

Zirai Teşvik: Osmanlı Devleti'nde Pamuk Üretimini Arttırma Teşebbüsleri

- Kurmuş 2012 Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, 2. Baskı, Yordam Kitap, İstanbul 2012.
- Özgün 2014 Cihan Özgün, *Bereketli Topraklarda Üretmek ve Paylaşmak İzmir ve Çevresinde Ticari Tarım (1844-1914)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi, İzmir.
- Pamuk 2004 Şevket Pamuk, "Commodity Production for World-Markets and Relations of Production in Ottoman Agriculture, 1840-1913", *The Ottoman Empire and the World-Economy*, Ed. Huri İslamoğlu-İnan, Cambridge University Press, Cambridge, s. 178-202.
- Pamuk 2006 Şevket Pamuk, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Para 1326-1914". *Osmanlı İmparatorluğu'nun Sosyal ve Ekonomik Tarihi 1600-1914* (S. Alper Çev.), C. II, H.İnalçık, D. Quataert (Ed.), 2. Baskı, Eren Yayınları, İstanbul s. 1055-1093.
- Peker 2018 Ekrem Hayri Peker, "Bursa Valisi Ahmed Vefik Paşa ve 93. Muhacirlerinin Hüdâvendigâr Vilayeti'ne Yerleştirilmesi" *Bursa Günlüğü*, S. 2, Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Bursa, s. 26-29.
- Quataert 2008 Donald Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım 1876-1908*, Çev. Nilay Özok Gündoğan, Azat Zana Gündoğan, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Sandford 1862 William Sandford, *On Cotton Growing in Turkey and Syria*, J. E. Taylor, London.
- The metric system 1898 The Metric System of Weights and Measures, by Hartford Steam Boiler Inspection and Insurance Co.
- Toksöz 2010 Meltem Toksöz, *Nomads, Migrants and Cotton in the Eastern Mediterranean, The Making of the Adana-Mersin Region 1850-1908*, BRILL, Leiden & Boston.
- Uğuz 2006 Uğuz, Sacit, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Mersin Limanında Pamuk Ticareti", *VIII. Türk Deniz Ticareti Tarihi Sempozyumu (27.05.2016 -28.05.2016)*, Ankara, s. 257-272.
- Watts 1871 Isaac Watts, *Cotton Supply Association: Its Origin and Progress*, Tubbs & Brook, Manchester.
- Zupko 1985 Ronald Edward Zupko, *A Dictionary of Weights and Measures for the British Isles: The Middle Ages to the Twentieth Century*, American Philosophical Society, Philadelphia.

e. Elektronik Kaynak

- The Victorian Web, <https://victorianweb.org/economics/currency.html> (10.08.2023).
- Conventional Table, https://eands.dacnet.nic.in/At_Glance_2008/05aconversion%20table.pdf (20.03.2023)
- Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6z%C3%B6k/ingilizce-t%C3%BCrk%C3%A7e/cwt> (20.06.2023).

Emel DEMİR GÖRÜR

EKLER

Yer	Pamuk ekilen arazi miktarı		Ekilen tohum miktarı		Elde edilen ürün miktarı		Akçe başına kullanılan tohum miktarı	Akçe başına elde edilen ürün miktarı
	1863	1864	1863	1864	1863	1864		
Bağdat	-	-	-	15 çwt	-	-	60-70 libre	Önceki miktarın yaklaşık 5 katı
Musul	18.000 akçe	18.000 akçe	Yerli (rakam belirtilmemiştir)		2.377.350 libre		18 okka/ 54 libre	80 okka/ 240 libre
Basra	200 akçe	250 akçe	6.300 libre	9.800 libre	14.000 libre	28.000 libre	34 libre	168-196 libre
Kudüs	-	-	-	-	-	-	20 libre	-
Yafa	5.290 akçe	31.700 akçe	5.000 okka/ 13.750 libre	-	12,270 çwt	73.700-85.900 çwt	50 libre	260-300 yerli tohum 520-620 yabancı tohum
Hafza Akçe	4.100 akçe	16.000 akçe	-	1.500	1.190.000 libre	4.300.000 libre	90 libre	280-300 libre
Çanakkale	2.800 akçe	14.000 akçe	50.000 libre Mısır	8.400 libre New Orleans	840.000 libre	5.880.000	140 libre	İyi toprakta 620 libre, ortalama 400 libre
Bursa/ Balıkesir	13,430 akçe	27,988 akçe	27.000 okka/ 74.250 libre	- New Orleans	-	90.000 kintal 44 okka		Yerli tohumdan 290-360 New Orleans 720 libre-500
Izmir	29.000 akçe	83.780 akçe	300 çwt	294 çwt	43.000 180.000 çwt	101.000 balya 303.000 çwt	80 ila 60 libre	En iyi toprakta 4 çwt Çoğu bölgede 2 ½ çwt
Adana-Maraş-Halep	310.000 akçe	745.000 akçe	57.000 libre Mısır, 1.300 libre Amerikan	(Az miktarda Amerikan)	42.000 kantar 212.500 çwt	43.000 kantar 215.000 çwt	40-45 libre	30-35 okka (okkası 2 5/7'ye eşit)
Suriye	25.140 akçe	53.000 akçe	22.000 libre	8.900.000 libre	3.975.000 libre	8.900.000 libre	55-60 libre	300 libre temiz pamuk
Kıbrıs	16.460 akçe	22.000 akçe	22.000 libre	55.000 libre	2.200.000 libre	3.000.000 libre	50-55 libre	Sulamalı en iyi toprak 340-450 libre, Sulamassız en iyi toprak 90-110 Ovanın sulamassız toprağı 50-70 libre (tahmini)
Şam- Baalbek	1.000 akçe	3.000 akçe	4.000 Kottle 6.000 yerli	- (sadece yerli)	36.000 libre 180.000 libre	180.000 libre	10 rotte	60 libre
Lazkiye	-	-	-	600 okka	200 okka	400 okka	30 ila 60 libre	65 okka temiz pamuk
Trablus	-	100 İstanbul Okkası	-	-		500 okka	50 akçe	-
Sayda	1.000 akçe	7.000 akçe	-	1.500	30.000-35.000 libre	300.000-350.000 libre	45 ila 50 libre	45-50 libre

Ek 1. “Pamuk ekilen arazi miktarı ve kullanılan tohum türü ve hasılat”, Circular to Her Majesty’s Consuls 1865 (İlgili tablo, bölge konsolosların sunduğu raporlar çerçevesinde tarafımca hazırlanmıştır).

Ek 2. “Çiftlik-i Hümayun Sabanları (Akçadağ, Malatya)”, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi (İÜNEK), 90426 numaralı albüm, 36 numaralı fotoğraf.

SUMMARY

Agriculture was one of the cornerstones of the economy in the Ottoman Empire. Throughout the country, agricultural products, particularly cotton, held significant importance both for domestic consumption and foreign trade.

During the 1700s, the Ottoman Empire played a vital role in meeting domestic demand and providing raw cotton to England's cotton industry. The rapid rise of America's cotton production in the 19th century put Ottoman cotton in a difficult competitive position. England began to supply better quality cotton from America at more reasonable prices and reduced the amount of cotton it bought from the Ottoman Empire.

The outbreak of the Civil War in America and the possibility that the war might disrupt cotton imports caused concern among factory owners. This was a critical issue since more than 80 percent of the cotton imported by Britain came from America, and the realization of such a possibility would lead to factory shutdowns and unemployment for workers. In this context, Britain turned its attention to the East for a solution. The

British efforts to promote cotton cultivation in Ottoman territories proved effective, leading to the encouragement of cotton cultivation through a decree issued in 1862.

These incentives led to expanded cotton cultivation, increased production, and higher export volumes. However, there were various challenges to cotton cultivation, which varied by region. Some of the obstacles were that the people were not open to innovation and were unaware of modern agricultural methods. To overcome these issues, brochures and books on farming techniques and cotton cultivation were prepared.

Yet, these initiatives reached a restricted audience. The support from European farmers in implementing and teaching modern farming methods was also insufficient. The land and tax system posed another challenge that burdened the local population. Tax exemptions introduced to promote cotton cultivation were not consistently enforced everywhere. Furthermore, the lack of support for small-scale producers through credit and advance payment systems led villagers to obtain the necessary funds from traders or intermediaries at high-interest rates, resulting in various hardships. Additionally, the failure to protect cultivated areas was another factor that hindered cotton production.

Due to the inadequate development of transportation infrastructure, the cost of transporting products to the nearest ports with animals significantly increased, thus considerably reducing the share of the producers. The lack of awareness about modern farming systems, property insecurity, and animal raids led to a decrease in the quantity of the products. Vast expanses of land were left uncultivated due to the belief that they could not be protected from these raids. Even after overcoming all these challenges and cultivating high-quality cotton, it could still suffer damage during the cleaning process. This resulted in a decline in the product's quality and, moreover, a significant drop in its price despite the substantial effort invested in its cultivation. This caused the price of the product grown with great effort to drop considerably.

Cotton production in the Ottoman Empire, despite being a significant agricultural activity, faced challenges in maintaining a stable level due to international competition and internal issues. With the conclusion of the American Civil War, British merchants no longer needed Ottoman cotton, leading to a rapid decrease in the amount of cotton imported from Ottoman lands and a decline in production activities. The Ottoman Empire struggled to compete in a market dominated by major cotton-producing countries such as the United States and India. Towards the end of the 19th century, there were declines in cotton production, and cotton cultivation varied depending on the economic and political situation of the state.